

POSljedICE BATONOVOG USTANKA: ODRAZI NA TLU SJEVEROISTOČNE BOSNE

SLOM BATONOVOG USTANKA, 9. GOD. NOVE ERE, označio je definitivno pokoravanje ilirskih i panonskih plemena, prvenstveno onih koja su živjela u unutrašnjosti bosansko-hercegovačkih prostora. Osim toga, taj događaj predstavljao je značajnu prekretnicu u daljnjem životu stanovnika Ilirika. Nakon što su Rimljani definitivno zagospodarili cijelim prostorom današnje Bosne i Hercegovine, prve decenije njihove uprave obilježene su nastojanjima carskih vlasti da se uspostavi trajni mir i sigurnost, a time osiguraju i prijeko potrebni uslovi za nesmetanu eksploataciju zatečenih materijalnih dobara i iskorištavanje domaće radne snage.

Izravne posljedice definitivnog pokoravanja domaćeg ilirsko-panonskog stanovništva ogleдалe su se u tri glavna procesa: kolonizaciji, urbanizaciji i romanizaciji, odnosno naseljavanju stranog etničkog elementa (pretežno Italika), sa statusom rimskih građana, osnivanju gradskih naselja i podizanju osnovnih urbanih sadržaja, te konačno, romaniziranju dijela domaćeg stanovništva. Ovi procesi i njihovi odrazi se mogu, u većoj ili manjoj mjeri, pratiti širom teritorija današnje Bosne i Hercegovine.¹

1 I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, ANU BiH, LXVI, Centar za balkanološka ispitivanja, 6, Sarajevo 1988., 55 i d.; E. Pašalić, *Period rimske vladavine do kraja III vijeka n.e.*, u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine – od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1984, 209-213, 223 i d.; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, *History of the Provinces of the Roman Empire*,

Oblast sjeveroistočne Bosne, odnosno prostor omeđen rijekama–Savom na sjeveru, Bosnom na zapadu, Sprečom na jugu, te Drinom na istoku–u ovom pogledu, međutim, znatno lošije stoji. Najvažniji izvori koji oslikavaju spomenute procese – epigrafski spomenici – na ovom području potpuno izostaju. U arheološkom pogledu, također, prostor sjeveroistočne Bosne je slabo ispitan, a to posebno dolazi do izražaja kada je riječ o nalazištima iz perioda antike. Literarni izvori su isuviše općeniti, tako da ih teško možemo povezati izravno sa spomenutim prostorom. Zbog svega toga, procese koji se javljaju kao posljedice ugušenja Velikog ilirskog ustanka – ili bolje reći, odraze tih procesa na tlu sjeveroistočne Bosne možemo naznačiti tek u prilično općenitim crtama.

* * *

Ugušenje ustanka i poraz ilirsko-panonskih ratnika simbolično predstavlja predaja Batona Dezitijatskog, odnosno slom otpora branilaca Ardube – zadnje slobodne ilirske utvrde. Prema mišljenju jednog značajnog dijela historičara, Arduba se nalazila negdje na teritoriju Dezitijata. S obzirom da se u antičkim izvorima (Dion Kasije) opisuje kao grad na brijegu, opasan rijekom, mnogi su pretpostavljali da se ona nalazila na mjestu današnjeg Vranduka, iako arheološka istraživanja nisu dala sigurne potvrde.²

London: Routledge & Kegan Paul, 1969., 78 i d.

2 E. Imamović, *Da li je rimska Arduba današnji Vranduk u Bosni?*, Prilozi, XIV/4-15, Institut

U pokorenoj zemlji, raspoređene su rimske legije, kao i augzilirne (strane) jedinice, koje su osiguravale mir i pokornost poraženog stanovništva. Da li je bilo još nekih vidova otpora, u smislu odmetništva, hajdučije i sl., mi to zasigurno ne znamo, ali se to može pretpostaviti. No, u svakom slučaju, trajni mir je najprije osiguran silom rimskog oružja, a zatim i dodatno učvršćen i "zacementiran" izuzetno pragmatičnim i korisnim mjerama koje je poduzela rimska provincijalna uprava. Prostor nekadašnje provincije Ilirik je, još pred kraj ustanka, podijeljen na dvije provincije – Dalmaciju i Panoniju, a prostor sjeveroistočne Bosne je, po svoj prilici, pripadao provinciji Panoniji.³

Unutar provincije, administrativna podjela na nižem nivou odnosila se na peregrinske civitates (domorodačke zajednice, odnosno etnička administrativna područja), te municipije – gradove i gradska područja koja su uključivala širu okolinu određenog grada, sa pripadajućim poljoprivrednim arealima. Prostor sjeveroistočne Bosne je svojim najvećim dijelom vjerovatno pripadao peregrinskoj civitas, organiziranoj na prostoru panonskog naroda Breuka. Bojanovski pretpostavlja da su krajevi od Tinje do Brke, sa dijelom Majevice, pa možda i nešto južnije, ulazili u sastav peregrinske civitas Kornakata.⁴ Prostor Semberije, a vjerovatno i sjeveroistočni obronci planine Majevice sigurno su pripadali području rimske kolonije u Sirmijumu.

* * *

Pošto su pokorili pobunjene ilirske i panonske etničke zajednice na prostorima današnje Bosne i Hercegovine, te na taj

za istoriju, Sarajevo 1978., 337-347.

3 I. Bojanovski, o. c., 58. O problemu granice Dalmacije i Panonije: *ibid.*, 325-330. Različiti autori su tu granicu i različito postavljali, ali može se pouzdano pretpostaviti da ona nije išla sjevernije od doline Spreče.

4 *Ibid.*, 341.

način na ovim prostorima konačno uspostavili svoju punu kontrolu, Rimljani su u prvi plan svojih narednih aktivnosti stavili izgradnju cestovne mreže, smatrajući to glavnim preduslovom za uspješno funkcionisanje vlasti, ali i prijelomom potrebom da se stvore uslovi za ubranu eksploataciju prirodnih bogatstava i zaživljavanje privrede uopće. S tim u vezi, putne komunikacije su značile pokretanje jednog novog, po mnogo čemu drugačijeg načina života, u odnosu na onaj koji je već stoljećima bio prisutan na bosanskohercegovačkim prostorima.

Kada je riječ o sjeveroistočnoj Bosni, njena unutrašnjost uglavnom predstavlja potpuno neispitan prostor, ali znamo pouzdano da su na njegovim granicama prolazile značajne rimske ceste. U prvom redu, misli se na komunikaciju dolinom rijeke Save (rimski: *Savus*), kroz dio Bosanske Posavine – jedan dio čuvene panonske magistrale Siscija-Sirmijum, koja je polazila od rimske Siscie (današnji Sisak) i vodila do Sirmijuma (današnja Sremska Mitrovica), idući jednim svojim dijelom i desnom obalom Save.⁵ Važna putna komunikacija je vodila dolinom rijeke Drine (rimski: *Drinum*), od grada Sirmijuma do antičkog rudarskog područja Argentarija (područje današnje Srebrenice), sa gradom Domavia (Sase kod Srebrenice).⁶ Pored toga, jed-

5 Opširnije o ovoj cesti: I. Bojanovski, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (IV): Rimska cesta Siscia-Sirmium (Tab. Peut.) i njena topografija*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, XXII/20, Sarajevo 1984., 145-265.

6 E. Pašalić, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1960, 74-75; v. također: I. Bojanovski, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (III): Prilog proučavanju antičkih naselja i komunikacija u istočnoj Bosni*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, XIX/17, Sarajevo 1981., 125-197-

na rimska cesta je vodila i dolinom Bosne (*Bathinus*), od današnjeg Doboja – gdje se po svojoj prilici nalazila stanica *Ad Bathinus flumen*. Na tom mjestu se, inače, završavala trasa ceste koja je započinjala od Salone (današnji Solin kod Splita), jedne od najranijih rimskih cesta sagrađenih u ovom dijelu Bosne – nju je, zajedno sa još nekim važnijim rimskim cestama – dao sagraditi namjesnik provincije Dalmacije, Publije Kornelije Dolabela.⁷ Na mjestu današnjeg Doboja se nalazio i vojni logor, kasnije se tu razvilo i značajno naselje, pa je potpuno opravdano pretpostaviti da je dosta rano sagrađena i cesta od tog naselja prema Savi, odnosno komunikaciji *Siscia-Sirmium*, što potvrđuju arheološki nalazi na terenu.⁸

Što se tiče ceste u unutrašnjosti prostora sjeveroistočne Bosne, one do danas nisu arheološki sa sigurnošću potvrđene. Međutim, na osnovu analogija sa drugim krajevima Bosne i Hercegovine, koji su arheološki puno bolje ispitani, možemo pretpostaviti da je i između prethodno spomenutih cestovnih komunikacija postojalo više vicinalnih, odnosno sporednih cesta i puteva. Jedna sporedna cesta je sigurno išla od današnjeg Bosanskog Šamca i Orašja, prateći tok Save nizvodno, sve do Brčkog, a možda i dalje do Semberije. Duž Save je konstatovan veći broj lokaliteta sa tragovima antičkih aglomeracija.⁹ Slična cesta je, kako to Bojanovski pretpostavlja, morala voditi i s prostora današnjeg Orašja (gdje su utvrđeni tragovi nekoliko antičkih naselja) dolinom rijeke Tinje prema području današnje Tuzle.¹⁰ Treba spomenuti da su u dolini Tinje, između Špionice i Srebreni-

ka, ustanovljeni tragovi jednog još neispitanog arheološkog nalazišta, koje bi se preliminarno moglo datirati u antički period.¹¹

Dolina rijeke Spreče predstavlja samu po sebi najkraću i najpogodniju prirodnu komunikaciju između doline Bosne i doline Drine, kuda su prolazile rimske ceste. Na mjestu današnjeg Doboja nalazila se putna stanica *Ad Bathinus flumen*, dok je na mjestu današnjeg Zvornika, pak, bila stanica *Ad Drinum flumen*. Nameće nam se zaključak da je i dolinom rijeke Spreče prolazila jedna sporedna rimska cesta koja je povezivala te dvije putne stanice. Za to nemamo direktnih arheoloških potvrda, u smislu sačuvane trase stare rimske ceste i sl., ali neki arheološki nalazi, tragovi na terenu i toponimi upućuju na nju, kao npr. nalaz ostave rimskog novca u Miričini i jedne anepigrafske stele u Boljaniću.¹² Zanimljiv lokalitet sa užeg gračaničkog područja je i Arnautsko brdo, na ulazu u selo Gornju Orahovicu. Radi se o prahistorijskom lokalitetu koji je bio naseljen i u antičkom razdoblju, a tu je 1952. jedan zemljoradnik pronašao i ostavu rimskog novca. Arheološkim istraživanjima na tom lokalitetu, utvrđeno je prisustvo rimske keramike i građevinskog materijala.¹³ Možda se tu nalazila neka beneficijarska ili putna stanica. Područje Gornje Orahovice je bilo naseljeno u skoro svim epohama, od pra-

7 O toj cesti: I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, ANU BiH, Djela, XLVII, Centar za balkanološka ispitivanja, 2, Sarajevo 1974., 192-202.

8 E. Pašalić, *Antička naselja i komunikacije*, 45

9 I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičkoj doba*, 244-246.

10 Ibid., 242-244.

11 E. Mutapčić, *Prehistorijske gradine i ostali arheološki lokaliteti na području općine Srebrenik*, u: S. Kulenović, R. Djedović, E. Mutapčić, *Srebrenik: historijsko-etnografske skice*, Srebrenik: Centar za kulturu i informisanje, 2007, 54-55; E. Šaković, *Arheološka istraživanja u okolini Srebrenika: mogućnosti i perspektive*, rukopis pripremljen za 7. broj časopisa za kulturnu historiju "Biljeg Srebrenika" (u pripremi za štampu), 6-7.

12 E. Pašalić, *Antička naselja i komunikacije*, 45.

13 E. Šaković, *Povijesni pregled arheoloških istraživanja u okolini Gračanice*, Gračanički glasnik, XII/23, 2003, 68 i 76.

Rimski natpis iz Makljenovca kod Doboja

historije, preko antike pa do srednjeg vijeka i osmanskog perioda, što svjedoči više arheoloških lokaliteta, toponima i tragova na terenu. To je i danas jedna od komunikacijskih veza između Sprečanskog polja i doline Tinje, pa se može pretpostaviti da je i u rimsko doba tim pravcem prolazio neki manji put, koji je, preko doline Spreče, vezao dobojsko područje sa Posavinom i Semberijom. Ove dvije regije su, sudeći po brojnosti arheoloških nalaza, bile i u rimsko doba gusto naseljene.

Što se tiče procesa kolonizacije, u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine taj proces općenito nije imao obilježja neke masovnosti, kao što je to bilo izraženo u drugim krajevima. Uglavnom se tu radilo o naseljavanju veterana – islužanih rimskih vojnika, zatim zanatlija, rudarskih i drugih stručnjaka, činovnika, trgovaca i sl. Njima treba pridodati i robove, kao i stranu radnu snagu. Proces kolonizacije se teško može odvojeno posmatrati od procesa urbanizacije – osnivanja i izgradnje naselja urbanog tipa. Pored gradova u pravom smislu te ri-

ječi, tu su još bila poljoprivredna naselja – *villae rusticae*, rudarska naselja, zatim naselja koja su nastajala oko rimskih vojnih logora i sl.¹⁴ Ta nova naselja, organizirana po rimskim uzorima, sa urbanim sadržajima koji su oslikavali rimska kulturna i civilizacijska dostignuća, bila su vrlo privlačna ruralnom starosjedilačkom stanovništvu. Tako se uz proces kolonizacije i urbanizacije veže i proces romanizacije.

Romanizacija se u početku provodila na dva načina: dodjelom rimskog građanstva pojedincima, uglavnom istaknutijim pripadnicima peregrinskih zajednica, te regrutacijom domaćeg muškog stanovništva u rimske vojne jedinice. Praksa dodjeljivanja rimskog građanstva (civiteta) uglednijim pojedincima iz reda ilirskih i panonskih etničkih zajednica započela je, inače, još u vrijeme Cezara, a nastavljena je za vrijeme careva iz dinastije Klaudijevaca, Flavijevaca, Ulpija, Elija, da bi bila okončana u vrijeme cara Karakale, koji je 212. godi-

14 O tipologiji antičkih naselja: E. Pašalić, o. c., 79-110.

ne n.e. izdao edikt, kojim se svim slobodnim stanovnicima Rimskog carstva dodjeljuje status punopravnih rimskih građana. Uporedo sa dobijanjem rimskog građanstva, domaći ljudi bi uzimali i novo ime, u skladu sa rimskom tročlanom onomastičkom formulom, te prihvatili rimski način života i rimske običaje, nastanivši se u rimskim naseljima. Što se tiče vojnika, pak, oni su u sastavu rimskih jedinica provodili po 20-25 godina aktivne vojne službe u različitim krajevima golemog Rimskog carstva. Upoznajući taj veliki, kozmopolitski svijet, oni su mijenjali svoje nazore. Preživjeli isluženi vojnici koji bi se vratili u rodni kraj, bili su već po svom načinu života pravi Rimljani, a nemali broj njih je i dobijao rimsko građanstvo. Takvi bi se nastanili u rimskim gradovima ili na poljoprivrednim imanjima u njihovoj okolini.

Za razliku od nekih drugih krajeva naše zemlje, na prostoru sjeveroistočne Bosne do danas nisu poznati epigrafski izvori koji bi nam pružili ikakve podatke o romanizaciji. Da li je ovdje bilo romaniziranja u vidu dodjele rimskog građanstva istaknutijim pojedincima iz reda peregrinskih zajednica – ne znamo, ali se ipak može pouzdano pretpostaviti da su nosioci romanizacije bili isluženi vojnici. Poznato je da su Rimljani, nakon ugušenja Batonovog ustanka, pristupili regrutaciji Breuka u svoju vojsku – od Breuka je formirano osam kohorti. Poznato je i da su se pripadnici ovih jedinica, nakon isteka dvoipoddecenijske vojne službe vraćali u rodni kraj, što svjedoče nalazi vojnih diploma sa susjednog nam slavonskog prostora. Stoga se može pretpostaviti da se dio rimskih vojnika domaćeg porijekla, sa prostora sjeveroistočne Bosne, vraćao u svoj zavičaj i nastanjivao u rimskim naseljima. O intenzitetu romanizacije bi se moglo suditi kroz analizu naseobinske slike – naime, kako je romanizacija nužno povezana sa urbanizacijom, to bi se moglo zaključiti da je u onim krajevima, u kojima je gušća koncentracija rimskih naselja – bila

i jača romanizacija. Tamo, pak, gdje su domaća naselja bila brojnija – tu je i romanizacija tekla slabije.

Međutim, domaća su predrimska naselja na tlu sjeveroistočne Bosne vrlo slabo poznata. Arheološki su utvrđena jedino gradinska naselja, kojih je bilo širom tog prostora. Radilo se o naseljima na dominantnim uzvišenjima i položajima pogodnim za odbranu, utvrđenim suhozidnim i zemljano-palisadnim strukturama. Gradinska naselja datiraju još iz perioda eneolita i bronzanog doba, a na većem broju takvih lokaliteta u sjeveroistočnoj Bosni (Vuknić kod Gračanice, Cigla u Gornjim Ledenicama kod Gradačca, Gradovrh kod Tuzle, Grabovik u selu Straža kod Srebrenika, Gradina u Kosovači kod Kalesije), ustanovljeni su naseobinski horizonti ili arheološki tragovi koji pripadaju periodu mlađeg željeznog doba, odnosno razdoblju koje je prethodilo dolasku Rimljana.¹⁵ To bi se moglo pretpostaviti i za izvjestan broj drugih gradina koje nisu arheološki ispitane.

Već na prvi pogled, na mnogim gradinama u sjeveroistočnoj Bosni, pa i Bosni i Hercegovini uopće, može se uočiti da je prostor zatvoren bedemima i fortifikacionim strukturama bio isuviše mali za život neke značajnije populacije. Na osnovu toga, može se zaključiti da je najveći broj takvih lokaliteta (gradina) bilo, ustvari, utvrđeno središte jedne populacije, najvjerovatnije jednog roda, dok se u njihovoj okolini nalazilo možda i po više manjih raštrkanih naselja otvorenog tipa. Takva naselja u našim krajevima je arheološki vrlo teško, ako ne i nemoguće utvrditi: kuće su bile građene od slabijeg materijala (drveta i zemlje), nije bilo potrebe da se kroz stoljeća i desetljeća gradi uvijek na istom mjestu itd., tako da od sličnih naselja nije osta-

15 Opširnije: B. Omerčević – E. Šaković, *Præhistorijske gradine na području Tuzlanskog kantona*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Tuzli, 9/2009 (u pripremi za štampu).

lo gotovo nikakvih materijalnih ostataka. Ipak, ovakav tip naselja je za nas posebno važan, jer je nastavio živjeti i u vremenima rimske uprave, za razliku od gradina.

U prvim godinama i desetljećima rimske vlasti, život na gradinama prestaje. Iz sigurnosnih i vojnopolitičkih razloga, Rimljani nisu blagonaklono gledali na boravak domaćeg, pokorenog stanovništva u utvrđenim naseljima i položajima pogodnim za odbranu. Pored toga, sa *Pax Romana* je, pod čvrstom rukom i sposobnom upravom Rimljana, prestala i svaka opasnost od unutarnjih lokalnih sukoba i ratovanja zbog pašnjaka, međa i sl., kakvih je sigurno bilo u dorimskom periodu. Na rijetkim gradinama su u prvim desetljećima od ugušenja Batonovog ustanka i prisilne pacifikacije prostora današnje Bosne i Hercegovine, podignuta manja rimska utvrđenja i vojni objekti (Kosovača kod Kalesije, vjerovatno i Gornje Petrovice, Gradovrh kod Tuzle, Dobor kod Modriče). Za razliku od gradina, domaća seoska naselja otvorenog tipa su nastavila da postoje kroz čitav antički period.

Jedno od možda najstarijih rimskih naselja u ovom dijelu Bosne i Hercegovine jeste naseobinski kompleks na prostoru današnjeg Doboja, gdje su na lokalitetu Gradina pronađeni ostaci rimskog kastruma i naselja na otvorenom. O ovom naselju je već dosta pisano – radilo se o vojnom logoru u kojem su bile smještene augziliarne jedinice, a pored logora se razvilo i civilno naselje (*canabae*). U okolini ovog naselja, možemo pretpostaviti, bilo je više seoskih naselja (*vici*), kao i rimskih poljoprivrednih imanja (*fundi*) sa vilama rustikama (*ville rusticae*). Jedna takva *villa rustica* otkrivena je nedaleko od Doboja, u Makljenovcu, gdje je kasnije, u razdoblju kasne antike, podignut refugij. U zidinama tog refugija pronađen je veći broj ulomaka spomenika iz prva dva stoljeća rimske uprave u ovim krajevima, uključujući i fragmente natpisa. Tako su pronađeni natpi-

si koji spominju belgijske i hispanijske kohorte (I. cohors Belgiarum i cohors I Flavia Hispaniarum).¹⁶ Može se pretpostaviti da su stanovnike naselja uz rimski kastrum u Doboju činili upravo veterani ovih (a možda i drugih) jedinica.¹⁷

Kada je riječ o ostalim rimskim naseljima na prostoru sjeveroistočne Bosne, na osnovu dosadašnjih arheoloških saznanja, mogu se izdvojiti tri šira naseobinska kompleksa – jedan je prostor oko donjeg toka rijeke Bosne, sa pripadajućim dijelom Bosanske Posavine, odnosno područje između Modriče, Odžaka, Bosanskog Šamca, Orašja, Brčkog i Gradačca. Drugi kompleks predstavlja dosta gusto naseljen prostor Semberije i pobrđa Majevice, koja joj gravitiraju, dok bi prostor uzvodno uz Drinu, prema Zvorniku, predstavljao taj treći kompleks.

Što se tiče prostora uz donji tok Bosne, te dijela Bosanske Posavine, istočno od rijeke Bosne – tu se može spomenuti više lokaliteta. U Dugom Polju kod Modriče, uzvodno uz rijeku Bosnu, uz ušće potoka Ljubiočice ustanovljeno je višeslojno arheološko nalazište, koje je uništeno izgradnjom ceste. Po nalazima rimske keramike, može se zaključiti da se na tom mjestu nalazilo i neko rimsko naselje.¹⁸ Plodno, pretežno ravničarsko područje uz rijeku Bosnu, nizvodno od Modriče, bilo je intenzivno naseljeno, sve do ušća Bosne u Savu, a također i krajevi uz Savu, uzvodno i nizvod-

16 V. Radimsky, *Rimska utvrda na Crkvenici kod Doboja*, Glasnik Zemaljskog muzeja, III/3, 1891., 252-262; Isti, *Dalji predmeti, nađeni kod rimske utvrde na Crkvenici kod Doboja*, Glasnik Zemaljskog muzeja, IV/2, 1892., 190-192; C. Patsch, *Mali rimski nahogaji i posmatranja*, Glasnik Zemaljskog muzeja, IX/4, 1897., 511-537; Čremošnik, *Rimski castrum kod Doboja*, Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheologija, XXXIX, 1984., 23 – 84.

17 E. Pašalić, *Antička naselja i komunikacije*, 96.

18 Arheološki leksikon BiH, II, 80.

no od ušća Bosne. Tako su u Jošiku kod Odžaka, na dosta velikoj površini konstatovani ostaci jednog, po svemu sudeći, dosta značajnog rimskog naselja. Tu su utvrđeni i tragovi supstrukcije jedne ceste.¹⁹ Na lokalitetu Orašće, u Srnavi kod Odžaka, također su ustanovljeni ostaci rimskog naselja (keramika i građevinska opeka), iako je ono bilo manje po površini.²⁰ U Donjem Svilaju, uz potok Stojna, pronađeni su ostaci rimske građevine, vjerovatno manje vile, a na lokalitetu Nevoljica, u istom mjestu, i ostaci rimskog naselja.²¹

Na lokalitetu Cigla u Gornjem Skugriću, između Modriče i Gradačca, ustanovljeni su brojni ostaci antičkog naselja: nalazi keramike, građevinskog materijala, temelji zidova sl.²² U Grebljicama kod Bosanskog Šamca izoravao se građevinski šut i rimska keramika,²³ dok se na mjestu zvanom Kulište, u Kruškovom Polju kod Bosanskog Šamca, uz stari meandar rijeke Bosne, nalazi jedno višeslojno nalazište u vidu tela, na kome su zabilježeni nalazi još iz neolita, zatim kasnog brončanog, odnosno starijeg željeznog doba, kao i mlađeg željeznog doba (laten), te brojni ostaci rimske keramike i građevinskog materijala.²⁴ U Donjoj Mahali kod Orašja također su pronađeni materijalni ostaci iz rimskog vremena, a na lokalitetu Manželjski grad, na obali Save, u kasnoj antici je sagrađen jedan burgus.²⁵ Na lokalitetu Paočka međa u

Obudovcu, na jednoj povišenoj širokoj gredi, otkriveni su temelji zidova od opeke i krečnog maltera, ulomci rimske keramike i ostaci željeznih predmeta. Tu je otkrivena i ostava od 805 novčića iz III. stoljeća.²⁶ U Vidovicama kod Orašja otkriveni su ostaci većeg naselja iz antičkog perioda, kao i groblje sa paljevinskim ukopima.²⁷ Na lokalitetu Siljevac u Hasiću kod Bosanskog Šamca također su pronađeni ulomci antičke keramika, što navodi na pretpostavku da se i tu nalazilo naselje iz rimskog perioda.²⁸

Na osnovu iznesenih podataka, može se zaključiti da je prostor uz donji tok Bosne i oko njenog ušća u Savu, te dalje niz Savu, prema Brčkom – u rimsko doba bio dosta gusto naseljen. Treba naglasiti da su svi izneseni podaci pretežno potekli od prikupljanja površinskih nalaza i terenskih rekonosciranja, dok su detaljnija i serioznija istraživanja uglavnom izostala. Stoga se može zaključiti da je naseobinska slika ovih krajeva bila i znatno bogatija, da se tako izrazimo, te da se mogu očekivati i novi nalazi u budućnosti.²⁹ Zbog svega toga, nimalo ne čudi što su neki pisci upravo u ovim krajevima locirali putnu stanicu *Ad Basante*, iako je prevladalo mišljenje da se ona nalazila na Bosutu.

zeja, nova serija, Arheologija, XIII, 1958., 262; Đ. Basler, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1972, 58.

26 J. Petrović, *Rimski novac iz Obudovca*, Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheologija, X, 1955, 181-197.

27 M. Babić, *Istraživanja ostataka antičkog naselja u Vidovicama*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XIII, 1980, 123-134; Arheološki leksikon BiH, II, 79.

28 Arheološki leksikon BiH, II, 79.

29 Neki noviji podaci o arheološkoj topografiji spomenutog područja, kao i neki noviji pogledi na njegovu najstariju prošlost mogu se naći u: M. Babić, *Toliška župa u prapovijesnom i antičkom razdoblju*, u knjizi: *Župa Tolisa 1802-2002*, Tolisa: Franjevački samostan Tolisa, 2002., 3-36.

19 Arheološki leksikon BiH, II, 77.

20 Arheološki leksikon BiH, II, 79.

21 Arheološki leksikon BiH, II, 77 i 79.

22 Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, II, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988., 05.7 (B. Belić), 76.

23 Arheološki leksikon BiH, II, 05.30 (B. Belić), 77.

24 B. Belić, *Kulište – Kruškovo Polje – Bosanski Šamac, neolitsko naselje*, Arheološki pregled, 7, Beograd 1965., 12; Arheološki leksikon BiH, II, 05.50 (B. Belić), 78.

25 C. Patsch, *Nahogjaji novaca*, Glasnik Zemaljskog muzeja, XIV/3, 1902, 407-408; D. Sergejevski, *Ad Basante*, Glasnik Zemaljskog mu-

Prostor Semberije i majevičkih pobrđa, koja joj gravitiraju, izuzetno je bogat antičkim lokalitetima. U selu Brodac, na lokalitetu Tomova bara, uočeni su ostaci brojnih rimskih kuća,³⁰ a na lokalitetu Prekaje temelji rimske zgrade.³¹ U Patkovači su na lokalitetima Begluci i Orašje također otkriveni ostaci rimskog naselja.³² Ostaci rimske aglomeracije utvrđeni su i na dva mjesta u selu Dvorovi (Begovača i Čair).³³ U selu Batkoviću, na lokalitetu Crkvište su uočeni brojni nalazi cigle, maltera, temelja zidova, u potoku Dašnici i temelji mosta.³⁴ Na više mjesta u Velikoj Obarskoj su ustanovljeni ostaci naselja, tu se izgleda nalazila i jedna manja ciglana, a nađeni su i rimski novci iz IV. stoljeća.³⁵ Rimski naseobinski kompleks se nalazio i na prostoru današnje Janje – na lokalitetima Crkvište i Đebina bašča su konstatovani ostaci rimskih građevina, a na Pačić brdu rimska nekropola.³⁶ Ostaci rimskog naselja su utvrđeni i na lokalitetu Porednica u Triješnici, dok se na lokalitetu Rastik, u istom selu, nalazila rimska vila.³⁷ Tragovi naselja otkriveni su i u Amajlijama (ruka brončane statue i nalazi novca), Bosaurskoj Rači (novac i nakit), Brezovici (nalaz novca), Dazdarevu (rimska posuda, nož i sjekira otkriveni prilikom kopanja šljunka), Novom Selu (ostaci naselja i nalaz tri carska novčića iz I. stoljeća n.e.), Kojčinovcu (rimski grob) i Ostojićevu.³⁸

30 C. Patsch, *Mali rimski nahođaji i posmatranja*, 517-518.

31 Arheološki leksikon BiH, II, 96.

32 Ibid., 88 i 95.

33 Ibid., 88-89.

34 C. Patsch, o.c., 519.

35 Ibid., 519; M. Gabričević, *Olovna pločica sa predstavom dunavskih konjanika iz Velike Obarske*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, IX/1972, 53; Arheološki leksikon BiH, II, 98.

36 C. Patsch, o.c., 520; Arheološki leksikon BiH, II, 89, 90 i 96.

37 Arheološki leksikon BiH, II, 96.

38 Arheološki leksikon BiH, II, 88, 89, 92, 95 i

Dalje uz Drinu, prema Zvorniku, ostaci rimskih naselja, građevina, grobova i drugi arheološki nalazi otkriveni su na većem broju lokaliteta u Kučić-kuli, Branjevu, Sarni, Trnovici, Šetići i dr.³⁹ Jedno veće naselje je postojalo i u selu Tutnjevcu kod Ugljevika, u gornjem toku rječice Janje. Tu su na više lokaliteta pronađeni ostaci naselja, otkopani temelji jedne rimske vile i ustanovljeni ostaci rimskog utvrđenja.⁴⁰ U susjednom Koraju su također ustanovljeni ostaci rimskog građevinskog materijala, a u nešto južnijem selu Tobut je pronađena ostava rimskog novca iz I. i II: st. n.e.⁴¹

Što se tiče unutrašnjosti sjeveroistočne Bosne, taj prostor je daleko slabije poznat. Ako izuzmemo ranije spomenuti lokalitet u Špionici, koji još nije arheološki ispitan, gotovo da i nema tragova rimskih naselja. Izuzetak predstavljaju ostave i pojedinačni nalazi rimskog novca, kakvih je ovdje bilo, npr. u Gradačcu, Modriči, Obudovcu, Tramošnici, Srebreniku, okolini Gračanice, itd.⁴² Zbog čega je naseobinska slika unutrašnjosti sjeveroistočne Bosne toliko blijeda, to je posebno pitanje. Arheološka neistraženost tog kraja je vjerovatno glavni razlog. Međutim, moglo bi se pretpostaviti i da je taj prostor u pogledu antičke naseljenosti bio nešto pasivniji, odnosno da

97; C. Patsch, o.c., 518-520. O bijeljinskom području u antičko doba vidjeti takođe i: S. Vasilj, *Bijeljina i njezino područje u doba antike*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XVII/2002, 81-95.

39 Arheološki leksikon BiH, II, 88-99.

40 C. Patsch, o.c., 520; I. Čremošnik, *Rimska vila sa slavenskim naseljem u Tutnjevcu*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, II/1958, 37; Arheološki leksikon BiH, II, 93 i 98.

41 Arheološki leksikon BiH, II, 97 i 92.

42 C. Patsch, *Nahogajji novaca*, 423 i d., ;D. Sergejevski, *Numizmatičke beleške*, Glasnik Zemaljskog muzeja, XLIV/2, 1932, 29; J. Petrović, *Rimski novac iz Obudovca*, Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheologija, X, 1955, 181-197; E. Šaković, o. c., 66-68.

je u njemu živjelo autohtono, domaće stanovništvo, svojim tradicionalnim načinom života.

U tom smislu, romanizacija bi na tom prostoru bila daleko slabijeg intenziteta, barem sve do početka III. stoljeća n.e. i Karakalinog edikta, kojim su svi peregrini na našim prostorima dobili status rimskih

građana, a peregrinske civitas uključene u municipalne teritorije. Time su se domorodačke etničke zajednice postepeno utopile u rimsko stanovništvo, unijevši svoje domaće elemente u antičku provincijalnu kulturu koja se na taj način formirala. Nema razloga da ne vjerujemo da je tako bilo i na tlu sjeveroistočne Bosne, iako nam izravne arheološke potvrde za sada nedostaju.

